

особами, які беруть участь у спілкуванні із дитиною, особливо у справах по злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини.

Отже, вважаємо, що застосування навичок невербального спілкування з дитиною під час проведення слідчих дій дозволяє не лише отримувати додаткову інформацію, яка може бути корисною при подальшому проведенні кримінального провадження а й навести ефективну комунікацію з дитиною, завдати їй меншого стресу під час розслідування тощо.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. McGimsey C. L. Forensic interviews: Plan to succeed / C. L. McGimsey, D. Whelan // Journal of Accountancy. – 2015. – Iss. 220. – № 2. – P. 34-42

3. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретикометодологічні основи : монографія / О. П. Ващук. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 430 с.

4. Джерела отримання даних про особу злочинця на початковій стадії розслідування злочину / О. П. Ващук // Правове життя сучасної України: матер. Міжнародної наук.-практ. конференції (16-17 травня 2013 р.). Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін ; НУ"ОЮА". – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 525.

5. Невербальне спілкування : поради батькам [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/1839>.

6. Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте : методическое пособие. Москва : Изд-во ВИПИИРМПП Прокуратуры СССР, 1966. 91 с.

Кучеренко Тетяна Вікторівна,

судовий експерт сектору досліджень у сфері інформаційних технологій Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ДОБІР УЧАСНИКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ ДІЇ ЗА УЧАСТЮ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність, захист гідності та найкраще забезпечення її інтересів. Проблема насильства над дітьми є дуже актуальною в усьому світі. Поширення насильства щодо дитини виявляє зв'язок із загальним зростанням кількості випадків насильства в суспільстві, насильницьких злочинів, суїцидів та нещасних випадків з летальним результатом.

Держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного, сексуального, економічного та психологічного насильства, образ, недбалого й жорстокого поводження з нею, залучення до найгірших форм дитячої праці, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх

замінюють, а також вживає необхідних заходів для забезпечення прав дітей, які стали свідками у кримінальному провадженні.

Стаття 227 КПК України встановлює, що при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [1].

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього Іншого законного представника.

Відповідно до пп. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК України [1] малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Як законні представники до участі в допиті можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній [2, с. 276].

Процесуальний порядок залучення законного представника до участі у кримінальному провадженні передбачений ст. 44 КПК [1].

Стосовно малолітніх поняття «педагог» включає також і вихователів дитячих дошкільних установ.

Кримінальний процесуальний закон чітко не регламентує права та обов'язки педагога або психолога. Уявляється, що вони виступають у такому випадку як спеціалісти. Педагог повинен займатися вихованням і навчанням малолітніх або неповнолітніх такого ж віку, що і дитина, яка бере участь у слідчій дії. Психолог має бути фахівцем у галузі дитячої та юнацької психології. Завдання педагога та психолога допомогти слідчому встановити психологічний контакт із неповнолітнім, виробити правильну тактику проведення слідчої дії, сформулювати, якщо це необхідно, запитання з урахуванням дитячої психіки. Для цього педагог або психолог може бути ознайомлений із деякими обставинами кримінального провадження, даними про особу неповнолітнього, про його ставлення до підозрюваного, потерпілого, про подію кримінального правопорушення тощо [3, с. 309].

Педагог може бути викликаний через адміністрацію школи або дитячої дошкільної установи у порядку, передбаченому гл. 11 КПК [1].

Під необхідними випадками, які потребують участі лікаря при проведенні слідчої (розшукової) дії за участю малолітньої або неповнолітньої особи, слід розуміти випадки, коли є дані про розумову відсталість дитини, психічне захворювання, хворобливий стан тощо.

Батьки та інші законні представники, як правило, мають авторитет і довіру неповнолітнього, можуть сприяти встановленню контакту з дитиною, а також захисту його прав і законних інтересів. Разом із тим у виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні взагалі та залучити замість нього іншого законного представника. До таких, зокрема, можна віднести випадки, коли є підстави вважати, що законні представники заінтересовані в неправдивих показаннях неповнолітнього, справляють на нього негативний вплив чи їх інтереси суперечать інтересам особи, яку вони представляють, тощо.

Невід'ємною частиною нормативно-правового забезпечення опитування дітей – свідків та жертв злочинів, функціонування «зелених кімнат» є також підзаконні акти – розпорядчі документи Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, спільні накази й інструкції міністерств та відомств тощо. Національне законодавство базується на нормах міжнародного права. У статті 9 Конституції України зазначається, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Тому, розглядаючи нормативно-правову основу забезпечення опитування дітей – жертв та свідків злочинів, важливо звернути увагу на міжнародні та європейські стандарти, що існують у цій сфері та слугують основою для прийняття та вдосконалення національних законодавств [4, с. 4].

Коли діти вступають в контакт із законом в якості потерпілих, свідків, позивачів або в конфлікт як правопорушники, однаково важливо, щоб вони зустрілися із системою, яка розуміє і поважає їхні права. Правосуддя, дружнє до дитини, підтримує ідею про те, що система правоохоронних органів є потужним інструментом у формуванні життя дітей, і в той же час визнає факт, що контакт з цією системою найчастіше є не засобом правового захисту, а джерелом додаткової травми для дитини. Повага до принципів правосуддя, дружнього до дитини, не лише усуне травматичний досвід, з яким діти стикаються в правовій системі, а й також сприятиме більшій повазі їхніх прав, надаючи дітям повний доступ до правосуддя та можливість повідомляти про факти порушення їхніх прав.

Соціальні працівники, правоохоронці, вчителі, лікарі, медсестри, і всі, хто може зіткнутися з дитиною-жертвою, повинні отримати відповідну підготовку і мати можливість швидко звернутися до відповідних представників компетентних структур. Певні дії

повинні бути негайно здійснені для захисту дітей-жертв від подальшої травматизації: діти повинні бути направлені до відповідних фахівців, які їм нададуть послуги для досягнення повної фізичної та психологічної реабілітації.

Перед допитом слідчий може порадитися з педагогом, лікарем, законним представником з приводу тактики ведення допиту, формування і послідовності постановки запитань неповнолітньому та того, які питання доцільно ставити їм самим. При допиті дитини – свідка та жертви злочину слід врахувати, що, як правило, вона легше, ніж дорослий, піддається навіюванню, схильна до фантазування і швидше втомлюється, стає не уважною. Через те допит дитини, особливо малолітньої, не повинен бути тривалим. При цьому вважається, що дитина здатна правильно розуміти хід подій й свідомо свідчити в кримінальному процесі з певного віку. У деяких країнах він чітко визначений у законі (як правило, це 5 років), в інших – здатність давати свідчення малолітніх (до 12 років) визначає експерт. Це положення особливо важливе стосовно дітей з особливими потребами – інвалідів, дітей з певними особливостями розвитку, наприклад, аутистів. Особа, якій доручено проводити опитування дитини (дізнавач, слідчий, психолог «зеленої кімнати»), повинна вивчити матеріали кримінальної справи, щоб розробити орієнтовний план опитування, визначити коло питань, на які потрібно отримати відповіді дитини та закріпити їх документально (у формі протоколу й відеозапису) [4, с. 14].

Слід врахувати, що найбільш прихованою формою насильства є сексуальне насильство в сім'ї. В 75 % випадків гвалтівники знайомі дітям в тій чи іншій мірі, причому у 45 % випадків з них нападником стає родич (частіше за все батько, вітчим, піклувальник), у 30 % – більш далекий знайомий (наприклад, друг брата, коханець матері) [4, с. 53].

Таким чином, діти – це особливі учасники, а особливо потерпілі внаслідок сексуальних домагань, у провадженні через свій розвиток, когнітивні навички, залежність від тих, хто їх виховує, і пережиту жорстокість. Умови і характер провадження також впливають на свідчення дітей, а тому дуже важливим стає планування і підготовка до бесіди з дитиною для того, щоб отримати достовірні відомості, необхідні для розслідування злочину і недопущення повторного травмування дитини.

Враховуючи вищенаведене, при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога, психолога, експерта-психолога, а за необхідності – лікаря.

Законні представники – це батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і

підкування, установ і організацій, під опікою чи підкуванням яких перебуває неповнолітній.

Разом із тим у виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього потерпілого, слідчий, прокурор має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні взагалі та залучити замість нього іншого законного представника.

Кримінальний процесуальний закон чітко не регламентує права та обов'язки педагога або психолога. Уявляється, що вони виступають у такому випадку як спеціалісти. Педагог або психолог має бути фахівцями у галузі дитячої та юнацької психології. Завдання педагога та психолога допомогти слідчому встановити психологічний контакт із неповнолітнім, виробити правильну тактику проведення слідчої дії, сформулювати, якщо це необхідно, запитання з урахуванням дитячої психіки.

Участь лікаря при проведенні слідчої (розшукової) дії за участю малолітньої або неповнолітньої особи необхідна у випадках, коли є дані про розумову відсталість дитини, психічне захворювання, хворобливий стан тощо.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Ковальчук С. О. Участь потерпілого, його представника й законного представника у формуванні речових доказів / С. О. Ковальчук // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 4 (2). – С. 275–282.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
4. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пукас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Клименко, 2015. – 114 с.
5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція, 2007 р., CETS № 201), яка була ратифікована Верховною Радою України 20.06. 2012 і набула чинності з 1 грудня 2012 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.